

Liturgické texty adventu

Pavel Kopeček

1. ÚVOD

Jednou ze základních charakteristik křesťanského života je jeho orientace směrem do budoucnosti, k tomu, co stojí za hranicí pozemského života. Biblická terminologie upřesňuje toto existenciální postavení věřícího a prezentuje život jako přípravu nebo čekání na toho, jenž má přijít.¹ Mluvíme o adventu Páně a toto slovo, jež užívá i liturgie, poukazuje na důležitý aspekt křesťanské spirituality: bdělost a modlitbu. V tomto příspěvku bych chtěl vysvětlit, jak je advent Páně prožíván v liturgii a jaké impulsy představuje doba adventní pro spiritualitu věřících.

V první části bych chtěl stručně popsat historický vývoj adventní doby v římské liturgii a následně bych na základě rozboru jednotlivých liturgických textů upozornil na základní teologická témata, symboliku a spiritualitu v nich obsaženou. Historické studium a práce s liturgickými texty mají ozřejmit teologické bohatství adventní doby, kterou nelze prožívat jen jako přípravu na liturgickou slavnost Božího narození.

2. HISTORICKÝ VÝVOJ DOBY ADVENTNÍ

2.1 Počátky adventu

V antice slovo *adventus* označovalo každoroční příchod božstva do svého chrámu, aby navštívil své věřící.² Antický člověk věřil, že bůh, jehož socha byla předmětem kultu, přebývá mezi nimi do té doby, dokud trvala liturgická slavnost. Slovo *adventus* ve společenském životě také označovalo okamžik první oficiální návštěvy nějaké velmi významné osoby nebo její nástup do úřadu. Proto na Korintských mincích bylo na „věčnou památku“ napsáno *Adventus Augusti* (za císaře Nerona)³ a Dionysius Philocalus popisuje roku 354 římské impérium za císaře Konstantina jako *Adventus Divi*.

Raně křesťanská literatura a Vulgáta používají termín *adventus* pro označení příchodu Krista na svět: jedná se o jeho příchod v čase (vtělením Božího Syna začíná „mesiánská éra“) a o jeho slavný návrat na konci časů, jímž bude dovršeno jeho vykupitelské dílo. Pojmy *advent*, *Vánoce*, *Epifanie* vyjadřují jednu a tutéž základní skutečnost – příchod Boha na svět.

¹ „Ten, od něhož je to svědectví, praví: Ano, přijdu brzo. Amen, přijď Pane Ježíši!“ (Zj 22, 20).

² *Adventus* v pohanském posvátném chápání se pojil s konkrétním dnem, slavností daného božstva. Viz M. RICETTI, *Manuale di Storia Liturgica II: L'anno liturgico*, 3. vyd., Milano: Ancora, 1969, s. 48.

³ Viz P. JOUNEL, *L'Eglise en prière: Introduction a la Liturgie*, éd. nouvelle, sv. 4, ed. A. G. Martimort, Paris: Desclée, 1984. Citováno z italského překladu P. JOUNEL, *La chiesa in preghiera*, sv. 4, *La Liturgia e il tempo*, ed. A. G. Martimort, 2. vyd., Brescia: Queriniana, 1995, s. 113.

Dříve než budu popisovat historický vývoj adventu v římské liturgii, který zde začíná v 5. a 6. století, je nutné pozastavit se v Galii i v Hispánii a zmínit se o formování adventní doby v této oblasti na konci 4. a počátku 5. století, neboť zde můžeme vystopovat její počátky. Tato doba vznikla v této oblasti jako asketická příprava na svátky Narození Páně (Epifanii) a původně trvala tři týdny.⁴ Církevní obce v Hispánii a Galii, díky vzájemnému *communio*, zachovávaly východní praxi křtu na svátek Epifanie, a tudíž tato doba sloužila katechumenům jako příprava k přijetí „iniciačních svátostí“. Tuto praxi v Galii dosvědčuje Hilarius z Poitiers (315–367), když mluví o „vánočním čtyřicetidenní“.⁵ Roku 380 koncil ve španělské Zaragoze předepisuje věřícím, aby byli snaživí a vytrvalí ve své askezi od 17. prosince do Epifanie.⁶ Askeze, modlitba a častá liturgická shromáždění jsou prvními charakteristikami „předvánočního“ období. Tato disciplína se v Galii upřesnila v průběhu 5. století díky mnišské asketické praxi, kde Perpetuus z Tours (zemř. 490) stanovil pro „předvánoční dobu“ tři postní dny v týdnu. Tato přísná askeze začínala od svátku sv. Martina z Tours (11. listopadu) a trvala až po Boží narození (25. prosince) a nazývala se „čtyřicetidenní půst sv. Martina“.⁷ Tím se doba adventní prodloužila na šest týdnů a měla stejnou délku i charakter jako doba postní. Lze konstatovat, že cyklus vánoční byl ovlivněn cyklem velikonočním. Advent se tak stal druhým postním obdobím.⁸

⁴ Když se podíváme do historie a budeme zkoumat staré dokumenty *Depositio episcoporum* (kalendářní seznam úmrtí římských biskupů) a *Depositio martyrum* (seznam úmrtí mučedníků) pocházející od Dionysia Philocala (354), zjistíme, že Vánoce se slavily v Římě již v roce 339. Zavedení tohoto svátku se vysvětluje jako reakce křesťanů na pohanský státní svátek *Natale Solis invicti* – Narozeniny nepřemožitelného [boha] Slunce. Tento svátek zavedl císař Aurelián roku 274 ke cti syrského [boha] Slunce z Emesy v naději, že mu pomůže upevnit jeho obrovskou říši. Jako obranu proti tomuto svátku zavedla římská církev slavnost narození Krista jako „Slunce spravedlnosti“ (Mal 3,20) a Světlo světa (Jan 8,12). Slavení Vánoc se v církvi ujalo ve 4. století a následně se rozšířilo po Evropě a na Východ. Důvodem k tomu byl i boj s arianismem, který popíral Kristovo božství, a tudíž narození Bohočlověka a jeho liturgická oslava se stala vyznáním víry z Niceje (325), kde byl arianismus odsouzen. Svátek Zjevení Páně (6. ledna) nebo-li Epifanie má počátek ve 3. století v egyptské Alexandrii. Datum svátku bylo ovlivněno pohanským svátkem narození boha Aiona – Eona. Epifanie byla svátkem Kristova narození a brzo připomínkou křtu a prvního Kristova zázraku v Káni. Z tohoto důvodu se v tento den i křtilo.

⁵ Viz A. WILMART, „Le prétendu Liber officiorum de saint Hilaire et l'Avent liturgique,“ *Revue Bénédictine* 27 (1910): 500–513. Mnozí však pochybují o autenticitě tohoto textu: J. P. BRISSON, *Hilaire de Poitiers: Traité des mystères*, Sch 19, Paris: Cerf, 1947, s. 64–68.

⁶ H. BRUNS, *Canones apostolorum et conciliorum*, sv. 2, Berlin: Reimer, 1839, s. 13–14. Koncil stanoví, že od 17. prosince až po Epifanii „nulli liceat de ecclesia se absentare, nec latere in dominibus, nec secedere ad villam ... sed concurrere ad ecclesias“ (kan. 4). Po tuto dobu všichni věřící každodenně navštěvovali bohoslužby – jednalo se tedy o liturgickou a asketickou přípravu.

⁷ Řehoř z Tours, *Historia Francorum* X, 6, ed. B. Krusch a W. Levison, MGH, Hannover: Hahn, 1951, s. 529; PL 71, s. 566.

⁸ Parlandus Perpetuus (zemř. 490) dosvědčuje, že „hic instituit jejunia ... quod hodieque apud nos tenetur scriptum, quorum ordo hic est ... a depositione Martini usque Natale Domini terna in septimana jejunia“ (viz Řehoř z Tours, *Historia Francorum* X, 31). Zachovávání tohoto postu, který trval šest týdnů, je dosvědčeno koncilem v Tours (576) a prvním koncilem v Maçon (583). Viz RICHETTI, *Manuale di Storia Liturgica* II, s. 51.

2.2 Advent v římské liturgii

Doba adventní se objevuje v Římě od druhé poloviny 6. století a z této doby máme i první adventní liturgické formuláře, jak je podávají tehdejší sakramentáře a lekcionáře. Nutno zdůraznit, že v Římě měl advent od svého počátku jen liturgický základ, přičemž jinde měl význam asketický a „postní“, jak pro svůj původ, tak i díky následnému vývoji.⁹ Advent této doby trval šest týdnů, přičemž šestou neděli (ve dne) se neslavila eucharistie, protože zavedením tzv. prosebných dnů – *Quattro Tempora* – bylo požadováno, aby se eucharistie slavila jako nedělní vigilie (v noci).¹⁰ Zásahem papeže Řehoře Velikého (590–604) je doba adventní zkrácena a trvá jen čtyři týdny.¹¹

V prvních liturgických knihách vidíme jistou těžkost, kam umístit tyto nedělní formuláře *ante natale Domini*, ale od 8. a 9. století nacházíme tyto texty na počátku ročního liturgického cyklu. Umístění adventních formulářů na počátku liturgických knih se stalo pravidlem a souvisí s formováním liturgického roku, který od 8. století začíná dobou adventní.¹²

Liturgická konstituce Druhého vatikánského koncilu však vnímá dobu adventní v teologicky širší souvislosti: „Církevní rok je památka i přítomnost ... díla vykopení Ježíše Krista, [při němž se připomíná] celé tajemství Krista od jeho vtělení až do poslání Ducha svatého a očekávání jeho druhého příchodu ... v ročním cyklu.“¹³

1.3 Teologie doby adventní

Studium liturgických pramenů poukazuje na tu skutečnost, že papežové 6. a 7. století chtěli dát době adventní jasný teologický obsah a liturgický smysl. Adventní praxi Řím přijal z Galie a Hispánie, kde tato doba měla svůj smysl a své charakteristiky, které neodpovídaly římské církevní tradici, a tudíž se advent formuje jako liturgická příprava na slavnost *Adventus Domini*, *ut haec divina subsidia ad festa ventura nos praeparent*.¹⁴ Ve středověké římské liturgii advent neměl penitenciální charakter, což dosvědčuje i to, že se ještě ve 12. století zpívalo *Te Deum* a *Gloria*.¹⁵ I když v následné době tyto zpěvy z liturgie vymizely a advent získal jistý penitenciální charakter,

⁹ Viz J. HILD, „L'Avent,“ *La maison Dieu: Revue de pastorale liturgique* 15, č. 59 (Apr. 1959): 25.

¹⁰ Tato praxe je charakteristická i pro další prosebné dny – soboty *Quattro Tempora*. Proto například postní skrutinia katechumenů začínají až třetí postní nedělí, protože na druhou postní neděli připadají *Quattro Tempora* a liturgie se slaví v noci – vigilie. Viz A. NOCENT, „I tre sacramenti dell'iniziazione cristiana,“ in *Anamnesis: I sacramenti: Teologia e storia della celebrazione*, Genova: Marietti, 1986, s. 56.

¹¹ Tento Řehořův počin nenásledovaly další církve, a proto například ambrosiánská liturgie má i dnes šestitýdenní advent. V minulosti si tuto praxi uchovávaly všechny západní liturgie mimo Řím: hispánská, galská, ambrosiánská, keltská, (íroskotská).

¹² Viz *Missale Romanum*, editio typica, [Civitas Vaticana]: Typis polyglottis Vaticanis, 1970; *Liturgia Horarum* I, editio typica, [Civitas Vaticana]: Typis polyglottis Vaticanis, 1975.

¹³ SC 102.

¹⁴ Modlitba po přijímání pro třetí adventní neděli: *Missale Romanum*, s. 131. Zde se jedná i o jisté resumé článku HILD, „L'Avent,“ s. 17–34.

¹⁵ Dosvědčuje to *Ordo* kanovníka Benedikta od sv. Petra, sepsané něco málo před rokem 1143. Když tento kanovník mluví o první adventní neděli, říká: „Mane statio ad sanctam Mariam Majirem quo Dominus Papa cum omnibus ordinibus venit; ibique honorifice, sicut mos est, cantat missam cum Gloria in excelsis Deo, sicut in aliis dominicis usque ad Natalem Domini.“ Viz *Ordo Romanus XI*, ed. J. Mabillon, PL 78, s. 1027.

přesto Aleluja zůstalo v liturgii této roční doby a velmi často se nachází v liturgii hodin.¹⁶

Protože v průběhu středověku slavnost Božího narození získávala na ekleziálním významu, začíná být advent chápán jako čas očekávání; radostné čekání na Pánův příchod. Tento příchod je vnímán ve dvojí perspektivě, přičemž povaze liturgie je bližší eschatologické očekávání – parusie. Obrazem toho, jak je možno prožívat advent, jsou i mozaiky prázdného trůnu připraveného pro Pantokratora, jak nám je představují interiéry římských a ravennských basilik. Starý antický pojem *adventus* je nyní vnímán v biblickém, liturgickém a eschatologickém smyslu jako parusie. Adventní očekávání nachází svůj spontánní výraz v prorockých textech Starého zákona, které vybízejí k očekávání Mesiáše: Izaiáš a Jan Křtitel jsou v adventní liturgii dva burcující hlasy.

Současná čtyřtýdenní doba adventní je rozdělena na dvě části: první začíná první adventní nedělí a trvá do 16. prosince, druhá část je od 17. prosince do 24. prosince a je přímo zaměřena na slavnost Božího narození.¹⁷ Pro každou část adventní doby máme vlastní prefaci: první se soustředí na dvojí Kristův příchod, druhá na narození z Panny Marie a úlohu Jana Křtitele. Každý den doby adventní má vlastní úvodní modlitbu; liturgie hodin má krásné antifony, které jsou spolu s patristickými texty a oracemi krásným uvedením do spirituality adventní doby.

2. LITURGIE A SPIRITUALITA ADVENTU

2.1 Liturgické texty první adventní neděle

Liturgie první adventní neděle, která se také nazývá *Dominica ad te levavi* podle *incipit* mešní antifony k introitu,¹⁸ je prostoupena základní myšlenkou celé adventní doby: očekávání příchodu Krista ve světle starozákonního proroctví. Antifona k Magnificat prvních nešpor je toho nesporným důkazem: „Ecce nomen Domini venit de longinquo, et claritas eius replet orbem terrarum.“¹⁹ První část této antifony je převzata z proroka Izaiáše,²⁰ který se čte po celou dobu adventní, a to jak v Liturgii hodin, tak i při mši svaté, protože jak již říká ve středověku Durandus: „...de adventu loquitur apertius, quam aliquis alius propheta.“²¹ Od Duranda z velké

¹⁶ Viz Kantikum druhých nešpor (Zj 19,1–7) první adventní neděle: *Liturgia Horarum* I, s. 557.

¹⁷ Toto rozdělení je dáno výnosem koncilu ve španělské Zaragoze z roku 380. Viz výše.

¹⁸ Celá antifona k introitu zní: „Ad te levavi animam meam, Deus meus, in te confido, non erubescam. Neque irrideam me inimici mei, etenim universi qui te expectant non confundentur.“ *Missale Romanum*, s. 129. Český liturgický překlad (ČLP): „K tobě pozvedám svou duši, Hospodine, můj Bože, v tebe důvěřuji, kéž nejsm zahanben, ať nade mnou nejásají moji nepřátelé. Vždyť nikdo z těch, kdo v tebe doufají, nepadne do hanby.“ *Český misál*, Praha: Česká liturgická komise, 1983, s. 105.

¹⁹ *Liturgia Horarum* I, s. 117. ČLP (cyklus B): „Hle, Pán přichází zdaleka, jeho sláva naplňuje celý svět.“ *Denní modlitba církve* I, Praha: Česká liturgická komise, 1987, s. 112.

²⁰ Iz 30,27: „Ecce nomen Domini venit de longinquo ardens furor eius et gravis ad portandum...“, český ekumenický překlad (ČEP): „Hle jméno Hospodinovo přichází zdáli. Jeho planoucí hněv se mocně zvedá...“ (*Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: Ekumenický překlad*, Praha: Ekumenická rada církví v ČSR, 1984).

²¹ G. DURANDUS, *Rationale divinarum officiorum*, kn. VI, kap. 3, čl. 1. Srov. RICETTI, *Manuale di Storia Liturgica* II, s. 56.

části pochází text antifon a responsorií adventní doby, jichž je velký počet a patří mezi nejlépe propracované z celého breviáře.²²

Mezi ně také patří středověké lyrické responsorium *Aspiciens a longe* po druhém čtení *Ad Officium lectionis*, které ještě dnes se svými třemi verši zachovává starověkou formu, jak ji dosvědčuje Amalarius (zemř. 850).²³ Text ve své původní podobě vypadá následovně:

Kantor: *Aspiciens a longe, ecce video Dei potentiam venientem, et nebulam totam terram tegentem.*

* *Ite obviam ei et dicite: * Nuntia nobis si tu es ipse, * Qui regnaturus es in populo Israel.*

Chór: *Aspiciens a longe, ecce video Dei potentiam venientem, et nebulam totam terram tegentem.*

Kantor: *Quique terrigenae et filii hominum, simul in unum dives et pauper!*

Chór: *Ite obviam ei et dicite.*

Kantor: *Qui regis Israel, intende. Qui deducis velut ovem Joseph! Qui sedes super Cherubim!*

Chór: *Nuntia nobis si tu es ipse.*

Kantor: *Tollite portas, principes, vestras et elevamini portae aeternales, et introibit rex gloriae.*

Chór: *Qui regnaturus es in populo Israel.*

Kantor: *Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.*

Chór: *Aspiciens a longe, ecce video Dei potentiam venientem, et nebulam totam terram tegentem.*

* *Ite obviam ei et dicite: * Nuntia nobis si tu es ipse, * Qui regnaturus es in populo Israel.*

Toto responsorium bylo zpíváno s velkou slávou a okázalostí a bylo prostoupeno bohatými melismy.

Liturgie hodin nabízí pro dobu adventní tři základní hymny: *Creator alme siderum, Verbum supernum prodiēs, En clara vox redarguit*.²⁴ Tyto hymny jsou ambrosiánského typu, jejich autorem však není slavný milánský biskup, protože zapadají do doby formování předvánočního liturgického cyklu, tj. do 5.–6. století.

Mešní liturgie první neděle adventní byla ve středověku obohacena tropovaným zpěvem ke cti papeže Řehoře Velikého (590–604), který byl pokládán za tvůrce chorálních zpěvů, jež jsou po něm pojmenovány. Vědecky nelze přisoudit autorství gregoriánského chorálu tomuto papeži, můžeme jen konstatovat, že zpěv římské liturgie Řehořovy doby byl odlišný od současného Gregoriánského chorálu.²⁵ Tento slavnostní zpěv předcházela mešnímu introitu, jednalo se o jistý „prolog“, který můžeme nalézt v hlavních antifonářích, a to v různých formách.²⁶ Tento zpěv se nám

²² Gulielmus Durandus (1230–1296) byl podrobným znalcem západní liturgie a právníkem. Pracoval v Římské kurii, účastnil se Lyonského koncilu (1274), byl spolupracovníkem papežů a v roce 1285 byl vysvěcen na biskupa v Mend (Galie). Z jeho děl byl nejvýznamnější *Pontifikál*, který sestavil a jež následně ovlivnil vývoj středověké liturgie. Srov. E. CATTANEO, *Il culto cristiano in occidente*, Řím: CLV, 1992, s. 240–242.

²³ Amalarius poukazuje na to, že na rozdíl od jiných center se v Římě při responsoriu zpívaly dva verše: „Interrogavi archidiaconum Theodorum ... quot versus cantaret Romana ecclesia in responsorio. ... Respondit: Duos. Sciscitatus sum cur duos cantasset extra solitum morem in illo responsorio. Respondit: Propter honorem magnae festivitatis.“ AMALARIUS Z METZ, *De ord. Antiph. Prolog*, ed. J. M. Hanssens, III, 13. Srov. RICCHETTI, *Manuale di Storia Liturgica II*, s. 56.

²⁴ Tyto hymny jsou takto uváděny v antické podobě dle CHEVALIER, *Poésie liturgique*, s. 25, citováno dle RICCHETTI, *Manuale di Storia Liturgica II*, s. 57. Současná liturgie hodin uvádí pro VCH *Conditor alme siderum*; pro četbu *Verbum supernum prodiēs* a pro RCH *Vox clara ecce intonat*. Viz *Liturgia Horarum I*, s. 113–115.

²⁵ Viz F. ŠMÍD, *Gregoriánský chorál*, Praha: KTF UK, 1997, s. 2. Pro hlubší seznámení se s dějinami gregoriánského chorálu doporučuji: L. AGUSTONI, *Gregorianischer Choral: Musik im Gotesdienst*, Regensburg: Bosse, 1983.

²⁶ Mešní řád církevní obce v Tours takto předepisuje tento ritus: „Accensis cereis, duo canonici in cappis nigris incipiunt ante altare alta voce antiphonam Gregorius Praesul, qua finita, statim cantor incipit Ad te levavi.“ Tento zpěv ke cti papeže Řehoře se nezpíval jen před introitem první adventní neděle, ale i v jinou dobu. Viz R. POTHIER, „Del Prologo che si cantava in altri tempi ad onore di S. Gregorio M. avanti l'introito

dochoval v několika podobách a jeho nejrozšířenější forma začíná slovy: „Sanctissimus namque Gregorius“. Zanikl ve 14. století.²⁷

Za podívání stojí i evangelní texty této první adventní neděle, které byly až do liturgické reformy Tridentského koncilu velmi různorodé. Jak již v 11. století udává anonymní autor *Microloguse*²⁸ a o něco později Durandus,²⁹ některé církve četly Lukášovu perikopu *Erunt signa in sole et luna* a tento text se dostal jak do Tridentského misálu, tak i do současného lekcionáře.³⁰ Jiné církve četly prolog evangelia sv. Marka *Ecce mitto angelum meum*³¹ a jiné četly konec dvacáté první kapitoly sv. Matouše *Cum appropinquassent Hierosolymis*,³² kde se popisuje Kristův vjezd do Jeruzaléma.³³ Kromě Lukášova textu současný lekcionář uvádí odlišné evangelní perikopy pro zbývajících cykly u první adventní neděle, jedná se o *lectio tematica*.³⁴ Pravděpodobně prvotní schéma lekcí se nám dochovalo v Kapituláři z Würzburgu a v mozarabském misále, protože shodně uvádějí pro první adventní neděli Lukášovo evangelium: *Anno autem quintodecimo imperii Tiberii Caesaris*,³⁵ které označuje počátek prorockého poslání Jana Křtitele. Podobně i v dalších evangelních perikopách se objevuje postava Jana Křtitele. Skutečnost, že tyto perikopy byly vybrány pro advent v galské liturgii, poukazuje i na přípravu katechumenů ke křtu o svátku Epifanie, přičemž Jan není vnímán jako předchůdce Krista, ale jako udělovatel křtu. Mnohé další adventní texty galské liturgie to dosvědčují.³⁶ S přípravou katechumenů během adventu se pojí i tematická kázání a katecheze, které byly samozřejmě v galské tradici a přešly i do Říma, což dosvědčuje Sermone, které se omylem přisuzuje Cesareovi z Arles (zemř. 543).³⁷

della I Dom. di Avvento,“ *Musica Sacra* (Milano) (Mar. 1890): 38–42. J. WAGNER, „Il Gregorius Praesul,“ *Rassegna Gregoriana* 1, č. 11 (Nov. 1902): 161–164. E. MARTÈNE, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, sv. 4, kap. 10, čl. 28. Nejprěsněší text tohoto zpěvu pochází od papeže Hadriána I. (772–785):

Graegorius praesul meritis et nomine dignus
Unde genus ducit, summum conscendit honorem;
Renovavit monumenta patrum priorum; tunc
Composuit hunc libellum musicae artis
Scholae cantorum anni circuli, eja, dic, domne, eja. – Ad te levavi (následuje).

Nejrozšířeněší text začíná slovy: „Santissimus, namque Gregorius“, jiný text nám podává Agobardus z Lyonu (zemř. 840).

²⁷ Viz RICETTI, *Manuale di Storia Liturgica II*, s. 57.

²⁸ *De eccles. observat.*, kap. 31. Srov. RICETTI, *Manuale di Storia Liturgica II*, s. 59.

²⁹ DURANDUS, *Rationale divinarum officiorum*, kn. VI, kap. 3, čl. 17.

³⁰ Tento text je pro první adventní neděli v cyklu C a je z Lk 21,25–28,34–36: „Ježíš řekl svým učedníkům: Budou znamení na slunci, na měsíci i na hvězdách...“

³¹ Mk 1,2.

³² Mt 21,1.

³³ A. THOMASI, *Opera*, ed. G. Vezzosi, sv. 5, s. 510. Srov. RICETTI, *Manuale di Storia Liturgica II*, s. 59.

³⁴ Těmito perikopami jsou Mt 24,37–44 (příchod Syna člověka) a Mk 13,33–37 (výzva k bdělosti). Výběr těchto textů – a nejenak tomu bylo i v dalších případech – je dán ne historickým studiem pramenů, ale teologickými tématy.

³⁵ Lk 3,1.

³⁶ Srov. RICETTI, *Manuale di Storia Liturgica II*, s. 60.

³⁷ Tamtéž.

2.2 Orace pro adventní neděle

Nejstarší mešní formuláře adventních nedělí nacházíme v Gelasiánském sakramentáři ze šestého století.³⁸ Tento sakramentář papeže Gelasia ovlivnil pozdější sakramentáře z 8. století; z této doby máme i Pražský sakramentář, který zachovává stejné rozdělení mešních formulářů doby adventní jako *Gelasianus vetus*. Pražský sakramentář dělí formuláře doby adventní pro jednotlivé neděle, přičemž každý formulář obsahuje tři orace.³⁹ *Gelasianus vetus* obsahuje orace i adventní prefaci, jež pochází z předgregoriánské doby, kdy advent v Římě trval šest týdnů. Následná gregoriánská reforma doby adventní, která ji upravila na čtyři týdny, nutně vedla k úpravě mešních formulářů, které byly z části přesunuty na dobu postní.⁴⁰ Je patrné, že adventní orace mají galský původ, ale prošly silnou římskou úpravou.⁴¹ Tyto orace se nápadně liší od ostatních svým biblickým základem, zvláštním rytmičtým provedením a od 9. století jsou adresovány druhé Božské osobě, nedbaje na tradiční eucharistické pravidlo.⁴² Osobitou krásu středověkých adventních orací můžeme vidět na vstupní modlitbě pro první adventní neděli:

Excita, quaesumus Domine, potentiam tuam, et veni: ut ab imminentibus peccatorum nostrorum periculis, temereamur protegente eripi, te liberante salvari. Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.⁴³

Tato modlitba se tematicky vztahuje ke Kristovu druhému příchodu, a tím charakterizuje celou liturgickou dobu a současně eschatologickou dimenzi liturgie. Podle francouzského teologa Capelle je tato teologická tematika v římských oracích dílem Řehoře Velikého.⁴⁴

Žalm 84 *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Iacob...*,⁴⁵ jenž zaznívá od první adventní neděle, se stal podkladem mnohým zpěvům: *Ostende nobis, Domine*;⁴⁶ *Dominus dabit benignitatem*;⁴⁷ *Remisisti iniquitatem plebis tuae*;⁴⁸ *Deus,*

³⁸ *Gelasianus Reg.* 316, kn. II, § 80–84, tento sakramentář se také nazývá starý gelasiánský – *Gelasianus vetus* – na rozdíl od Gelasiánských sakramentářů z 8. století. Zde jsou tyto modlitby pod společným názvem *Oratione de adventum Domini* a jsou rozděleny mezi různé nedělní mešní formuláře adventní doby.

³⁹ Viz A. DOLD – L. EIZENHOFFER, *Das Prager Sakramentar*, sv. 2, *Prolegomena und Textausgabe*, Beuron in Hohenzollern: Beuron Kunstverlag, 1949.

⁴⁰ Viz B. CAPELLE, „La main de St. Grégoire dans le Sacramenter grégorien,” *Revue Bénédictine* 47 (1937): 23.

⁴¹ Viz W. CROCE, „Die Adventsliturgie im Licht ihrer geschichtlichen Entwicklung,” *Zeitschrift für Katholische Theologie* (= ZKT) 76 (1954): 277.

⁴² Původně měly normální doxologickou konklusi, která poukazovala, že modlitba je adresována Bohu Otci: „Per Christum Dominum nostrum”, jak uvádí Gelasiánský sakramentář. Tridentský misál uvádí tento „kristocentrický” typ orace pro první neděli adventní (Colecta) s doxologickým zakončením: „Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia saecula saeculorum.” Viz J. A. JUNGSMANN, „Advent und Voradvent,” *ZKT* 59 (1937): 369.

⁴³ Vstupní modlitba pro první adventní neděli, in *Missale Romanum: Ex decreto Sacrosancti concilii Tridentini*, 20. vyd., Roma: S. Sedis apostolicae et Sacra rit. Congr. typographi, 1913, s. 1.

⁴⁴ B. CAPELLE, „La main de St. Grégoire dans le Sacramenter grégorien,” s. 23.

⁴⁵ Citace žalmu 84 je dle BIBLIA SACRA, iuxta vulgatam versionem, ed. R. Weber, editio tertia emendata, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.

⁴⁶ Viz Responsorium breve, *Ad I Vesperas*, první adventní neděle; toto responso se užívá i v následujících dnech adventu. *Liturgia Horarum* I, s. 117.

⁴⁷ Viz Ant. *Ad communionem*, první adventní neděle, Žl 84,13. *Missale Romanum*, s. 129.

⁴⁸ Viz Responsorium breve, *Ad Nonam*, po 16. prosinci – druhá část adventu (předvánoční týden). *Liturgia Horarum* I, s. 266.

*tu conversus, vivificabis nos.*⁴⁹ Tento žalm tematicky uvádí danou liturgickou dobu a může být nazýván adventním žalmem, protože velmi názorně poukazuje na ducha doby adventní. V první adventní neděli nám zaznívá jako žalm k přijímání: *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum.*⁵⁰ Podobně i žalm 79 se svými prosebnými texty výrazně ovlivnil a prostoupil liturgii adventní doby: *Excita, Domine, potentiam tuam et veni ut salvos facias nos.*⁵¹ Není náhodou, že mnohé orace doby adventní začínají slovy tohoto žalmu: *Excita.*⁵²

Ze čtyř adventních nedělí zaujímá zvláštní postavení třetí neděle, která se nazývá *Gaudete* (Radostná), na základě mešního introitu: *Gaudete in Domino semper: iterum dico, gaudete. Dominus enim prope est.*⁵³ V Římě měla tato mše lidový ráz, protože v tuto adventní neděli se konala slavnostní stacionární bohoslužba papeže u sv. Petra. Liturgie měla charakter vigílie, ve 12. století začínala *media nocte, audito signo.*⁵⁴ Nejprve následovalo officium (nokturn), tj. tři žalmy a tři lekce zpívané v hypogeu konfese apoštola Petra (*ad corpus*); následně matutinum a mše se slavily v bazilice – *ad altare maius.*⁵⁵ Při mši se zpívalo *Gloria* a po úvodní modlitbě všechen klérus zpíval chvály (*Laudes*) na papeže. Tyto projevy radosti, jež prostupují liturgické texty této adventní neděle, se nám dochovaly do dnešních dnů. Před Druhým vatikánským koncilem byl slavnostní ráz této neděle zdůrazněn více než jej máme v současné liturgii: hrály varhany, oltář byl ozdoben květinami a kněz si oblékal růžový ornát, také ostatní ministři (přísluhující) byli oblečeni slavnostněji. Výrazná podobnost této neděle s nedělí Laetare (4. doby postní) upozorňuje na vzájemné ovlivňování a původní podobnost těchto „liturgických period“ – doba přípravy katechumenů na křest.

Podle středověkých liturgických zvyklostí se slavnostně slavila i středa třetího adventního týdne, kde se při mši četlo evangelium o vtělení Slova: *Missus est Gabriel Angelus.*⁵⁶ Liturgie se slavila jako *stacio*, a to v bazilice Santa Maria Maggiore. Toto evangelium bylo přednášeno od pulpitu, který byl osvětlen velikonoční svící, četl jej kněz oblečen do bílých paramentů, hlavu měl zakrytou kapucí a v ruce držel palmovou ratolest.⁵⁷ Po přečtení evangelia následovalo přednesení homilie sv. Bedy Ctihodného (673–735): *Exordium nostrae redemptionis.*⁵⁸

⁴⁹ Viz Ant. *Ad Officium lectionis*, středa třetího týdne. *Liturgia Horarum* I, s. 229.

⁵⁰ Žalm 84,13. Viz *Missale Romanum*, s. 129. ČLP: „Hospodin popřeje dobro a naše země vydá plody.“ *Český misál*, s. 105.

⁵¹ Žalm 79,3. Viz Orace, *Ad Laudes matutinas*, čtvrtěk prvního adventního týdne; tato modlitba se užívá i jinde (Nešpory a mešní formulář téhož dne). *Liturgia Horarum* I, s. 150.

⁵² Viz čtvrtěk prvního a druhého týdne, pátek prvního týdne. *Missale Romanum*, s. 137–139.

⁵³ Tento text je z Flp 4,4n. Viz *Missale Romanum*, s. 129. ČLP: „Radujte se stále v Pánu, opakují: Radujte se! Pán je blízko.“ *Český misál*, s. 118.

⁵⁴ Viz *Ordo XI* kanovníka Benedikta od sv. Petra, čl. 8–9, jež tuto praxi popisuje. Srov. *Ordo Romanus* XI, PL 78, 1026.

⁵⁵ Je třeba si uvědomit, že dispozice tehdejší baziliky sv. Petra se výrazně lišila od té dnešní a hypogeum *ad corpus* sloužilo k officiu kanovníků. Srov. RICHETTI, *Manuale di Storia Liturgica* II, s. 60.

⁵⁶ Lk 1,26–38.

⁵⁷ Viz *Ordinarium* z Bajeux: „In matutinis legatur lectio evangelica in majori pulpito super aquilam processionaliter, praecedentibus ad eam ministris necessariis, cum cruce, candelabris accensis, thuriferario cum igne et thure, subdiacono sine tunica, sine diacono. Legitur a quodam sacerdote de stallo, alba casula et aliis sacris vestibus induto sicut in missa, amicto capite cooperto, ramum palmae in manu tenente.“ MARTÉNE, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, sv. 4, kap. 10, čl. 30; *De antiq. monach. ritibus*, t. 4, kap. 2, čl. 25.

⁵⁸ Viz RICHETTI, *Manuale di Storia Liturgica* II, s. 61.

2.3 Adventní mše *Rorate*

Zvláštní pozornost si zaslouží 4. adventní neděle, kdy se slaví mše *Rorate*⁵⁹ pro adventní Tempora (prosebné dny).⁶⁰ Ve středověkých sakramentářích se tato mše slavila uprostřed třetího adventního týdne a nazývala se *Missa aurea beatae Mariae*. Přisuzoval se jí zvláštní účinek.⁶¹ Římská církev ji v tento den slavila v bazilice Panny Marie Větší a textově tato mše odpovídala Zvěstování Páně. Ve Španělsku, v Galii a v severní Itálii se 18. prosince slavila *solemnitas dominicae Matris*, tematicky se jednalo o tajemství Vtělení, které latinská církev slaví 25. března.⁶² Liturgické slavení tohoto tajemství se dostalo do římských liturgických formulářů v 8. století, protože *Ordo Romanus XVh* se zmiňuje o tom, že *una dominica ante natale Domini incipiunt canere de conceptione Sanctae Mariae*.⁶³

Čtvrtá adventní neděle neměla svůj vlastní formulář, liturgická reforma Tridentského koncilu učinila přesun mše *Rorate* na neděli, i když ponechala původní Izaiášovu antifonu také uprostřed třetího týdne.⁶⁴ Z tohoto důvodu se v tuto neděli střetávají a vzájemně doplňují dvě teologická témata: kristologické (Zvěstování a vtělení) a mariánské (početí v lůně Marie). Bylo snahou vatikánské pokoncilní reformy, aby se liturgie adventní doby tematicky rozdělila a připravovala věřící na Kristův příchod, tj. na vrcholnou událost dějin spásy, jež je předmětem víry a očekávání věřících.⁶⁵

⁵⁹ Odtud pochází název *roráty*, který se tak úzce pojí s adventní liturgií. V knize proroka Izaiáše čteme následující latinský text: „*Rorate caeli desuper et nubes pluant iustum, aperiatur terra et germinet salvatorem et iustitia oriatur simul ego Dominus creavit eum.*“ ČEP: „Nebesa, vydejte krůpěje shůry, ať kane z oblaků spravedlnost, nechť se otevře země a urodí se spása a spravedlnost vyraší s ní. Já Hospodin to stvořím“ (Iz 45,8). Tato spása, která má vyrašit, je Kristus, a proto tento verš plně vystihuje duchovní i teologický obsah adventní doby. Díky tomu se stal vstupní antifonou (introitem) čtvrté adventní neděle (Tridentský misál) a následně vedl ve Francii (kolem roku 1610) ke kompozici adventní písně *Rorate caeli*. Tato píseň má čtyři sloky pro čtyři týdny adventu a stejně jako se zapalovaly svíce adventního věnce, přidávaly se další sloky. Roráty tedy označují mešní vstupní zpěv v době adventní, přičemž kostel se postupně rozsvěcuje, jak se postupně i zvětšuje počet zapálených svící adventního věnce a zpěvy se prodlužují. Toto narůstání světla a délky zpěvu symbolizuje blížící se příchod Krista, který je „světlem k osvětlení pohanů a spásou Izraele“ (Lk 2,32). V důsledku tohoto vstupního zpěvu i celá mše získala označení rorátní mše, nebo-li roráty. Současný kancionál (společný zpěvník českých a moravských diecézí) nabízí české „rorátní zpěvy“, ale i český překlad latinské písně *Rorate caeli*.

⁶⁰ Viz výše část „1. Historický vývoj doby adventní“ – *Quattro Tempora*.

⁶¹ Kněz recitoval sedm modliteb (kolekt) k Panně Marii, k Duchu sv., Vtělení, Nejsvětější Trojice, Sv. Anna, Sv. Jan Křtitel a Všichni svatí. Viz S. BEISEL, *Geschichte der Verehrung Marias in Deutschland während des Mittelalters*, Freiburg: Herder, 1907, s. 323–327.

⁶² V latinské církvi, jako vliv galské a hispánské tradice, můžeme vidět zavedení svátku *Expectatio partus B.M.V.* v roce 1573 papežem Řehořem XIII. a jeho rozšíření za papeže Benedikta XIII. roku 1725.

⁶³ Viz M. ANDRIEU, *Les Ordines Romani du haut moyen âge*, sv. 3, *Les textes (suite)*: *Ordines XIV–XXXIV*, Louvain: Spicilegium sacrum lovaniense bureaux, 1954, s. 95.

⁶⁴ *Missale Romanum: Ex decreto Sacrosancti concilii Tridentini*, Introitus – Feria quarta – Quatuor Temporum Adventus, s. 7.

⁶⁵ Doba adventní je v prvé řadě dobou očekávání, protagonisty jsou: Izaiáš, Jan Křtitel, Panna Maria. Hlavní myšlenky adventních nedělí:

1. neděle – Kristus přichází mezi svůj lid jako Spasitel. Buďte připraveni, protože se blíží naše spása.
2. neděle – Dle postoje k bližnímu se pozná upřímnost naší přípravy na Kristův příchod, nestačí se jen obrátit a smířit se s Bohem, ale smířit se i s bližními. Hlavní postavou je Jan Křtitel, který u Jordánu hlásá obrácení a pokání.

Podíváme-li se na adventní zpěvy, zjistíme, že v průběhu dějin prošly různými změnami a pozvolným vývojem. Z vlastních liturgických textů doby adventní byly, mimo neděli, nejprve zhudebněny sobotní texty (8. stol.), následně i středeční (9. stol.). Mnohé zpěvy prošly pozdějšími úpravami a přesuny, např. zpěv *Veni, Domine, et noli tardare* byl v 10. století nově zkomponován a nahradil zpěv *Jubilate*, který se dnes zpívá v době vánoční.⁶⁶

2.4 Antifony posledního adventního týdne

Tak jako Svatý týden předchází svátky Kristova zmrtvýchvstání, tak podobně i předvánoční týden předchází svátkům Božího narození. V tomto období tvoří pozoruhodný celek sedm mariánských antifon, které se nazývají „Ó antifony“, neboť začínají právě tímto písmenem.⁶⁷ Tyto antifony pravděpodobně vznikly v Římě, snad byly sepsány samotným papežem Řehořem Velikým.⁶⁸ Jsou velmi poetické, jedná se o žalmové antifony, které jsou strukturálně propracované.

17. prosince – *O Sapientia, quae ex ore Altissimi prodisti*

18. prosince – *O Adonai et Dux domus Israel*

19. prosince – *O radix Iesse, qui stas in signum populorum*

20. prosince – *O clavis David, et sceptrum domus Israel*

21. prosince – *O Oriens, splendor lucis aeternae et sol iustitiae*

22. prosince – *O Rex gentium et desideratus*

23. prosince – *O Emmanuel, rex et legifer noster*

Iniciály těchto antifon, když jsou čteny odspodu, nám dávají akrostichon: *ero cras* – budu příště (zítra). V římských knihách je těchto antifon vždy sedm, v jiných liturgiích se mění.

3. ZÁVĚR

Tento letmý pohled na dobu adventní poukazuje na množství vlivů, které se zde střetávaly a činily ji tematicky i teologicky velmi bohatou. K hlavním tématům v dějinném vývoji adventu patří: Kristův příchod, Jan Křtitel, Maria, katecheze, příprava ke křtu a katechumenát, doba pokání. Tato teologická pestrost byla dána

3. neděle – Je označována jako radostná (*Gaudete* – radujte se), naše spása je blízko. Bůh přichází, aby nás potěšil. Naše očekávání má být trpělivé (Jak 5,7), bez chvatu a násilí, ale také důvěřující (Iz 35,4) v moc Spasitele (Mt 11,5; Lk 3,16; Jan 1,26) a radostné (Sof 3,14–18; 1 Sol 5,16–24).

4. neděle – Ježíš je Syn Boží a syn Marie. Neděle je zaměřena k oslavě Matky Boží.

Od počátku adventu až do 16. 12. se čte Izaiáš (*lectio semicontinua*) a k němu jsou vybrána evangelia (*compositio harmonica*). Od čtvrtka druhého týdne v evangeliích vystupuje postava Jana Křtitele a k němu se volí první čtení – Izaiáš anebo jiný text. Poslední adventní týden se čte evangelium z Mt 1 a Lk 1 – události které bezprostředně předcházely Kristovu narození. Harmonicky se doplňuje první čtení – SZ texty a Izaiáš.

⁶⁶ Srov. RICETTI, *Manuale di Storia Liturgica II*, s. 63.

⁶⁷ Tyto antifony k Mariánskému chvalo zpěvu Nešpor se také nazývají *Antiphonae Majores*.

⁶⁸ Řehořovo autorství těchto antifon je čistě hypotetické; Callewaert se domnívá, že se tyto antifony v 7. století dostaly do Anglie a následně se rozšířily po celé Galii. Skutečností zůstává, že tyto antifony zná a komentuje na počátku devátého století Amalarius. AMALARIUS Z METZ, *De ord. Antiph. Prolog*, III, 13. Srov. RICETTI, *Manuale di Storia Liturgica II*, s. 63.

množstvím textů a tradic, které jsou v dnešní liturgii nahrazeny sjednocujícím pohledem. Advent získal jasné teologické i duchovní vymezení, což dokládá i nový Římský kalendář těmito slovy: „Adventní doba má dvojí charakteristiku: je přípravou na slavnost Božího narození ... a současně je i časem, ve kterém, skrze tuto připomínku, věřící jsou vedeni k očekávání druhého příchodu Krista na konci věků.“⁶⁹

Advent Liturgical Texts

Keywords: Liturgical Year; Sanctoral; Christian Year; Advent; Advent liturgy; Liturgy of the Hours in Advent

Abstract: The Church's year begins on the first Sunday of Advent, a season consisting of four Sundays. It has now lost its former spurious character of being penitential, but it is still a period of preparation. We look forward to the celebration of Christ's first coming and think also about Christ's second coming at the end of time. "It is thus a season of joyful and spiritual expectation" – "tempus devotae ac iucundae expectationis" ("Normae universales de anno liturgico et de calendario," in *Calendarium Romanum*, [Civitas Vaticana]: Typis polyglottis Vaticanis, 1969, n. 39). The weekdays from 17 to 24 December are more directly oriented to preparation for the Nativity, and the second Advent preface is said.

⁶⁹ „Tempus Adventus duplicem habet indolem: est enim tempus praeparationis ad sollemnia Nativitatis, in quibus primus Dei Filii adventus ad homines recolitur, ac simul tempus quo per hanc recordationem mentes diriguntur ad expectationem secundi Christi adventus in fine temporum. His duabus rationibus, tempus Adventus se praebeat ut tempus devotae ac iucundae expectationis.“ *Calendarium Romanum*, editio typica, [Civitas Vaticana]: Typis polyglottis Vaticanis, 1969, č. 39. Srov. A. NOCENT, „Il tempo della manifestazione,“ in *Anamnesis: L'anno liturgico: Storia, teologia e celebrazione*, Genova: Marietti, 1994, s. 200.